

Türk Devlet Teşkilatlarında Yasavul

'Yasavul' in Turk State Organizations

Savaş EĞİLMEZ

Atatürk Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
egilmez@atauni.edu.tr

Ensar MACİT

Atatürk Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ensar.macit@atauni.edu.tr

ÖZET

İslamiyet öncesi Türk devletlerinde ordu birliklerinin tanzimi ve düzenlenmesi çok önemli bir görevdi. Her ne kadar ordu nizamının ve teşrifatının yapıldığı bir memuriyet veya bu memuriyeti ifa edenlerin isimleri bilinmesede yapılan av merasimlerinde, toylarda, kurultaylarda, doğum ve elçi kabulleri gibi törenlerde, Türk idarî sisteminin ve ordusunun disiplinini düzenleyen görevlilerin olduğunu görmek mümkündür. Yine Türklerin sefer organizasyonlarındaki başarıları, bir ordu müfettişinin, muhafaza memurunun varlığını kanıtlayan önemli bir durumdur. Biz de bu araştırmada Türk ve Moğol devlet teşkilatlarında, yukarıda bahsedilen organizasyonlarda önemli bir yetkiye sahip olan "Yasavul"u inceledik. Kelimenin kökeni ve anlamını araştırıp, bu mevkiinin görev alanlarını belirlemeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Yasavul-Teşrifat-Yasakçı-Çobi Yasak-Emir Subayı

ABSTRACT

It was a very significant task to arrange and organize army units in pre-Islamic Turkish states. Although there is not a specific name of this task and although the names of those who carried it out are not known, it is possible to see officers who arrange the discipline of Turkish administrative system and its army in such occasions as hunt ceremonies, feasts, general assemblies, birth ceremonies and ambassador acceptances. The success of the Turks in campaign organizations is a case proving the control of an army inspector and an enforcement officer. This study is intended to examine the position of "Yasavul", who had an important authority in the above-mentioned organizations in Turkish and Mongolian state administration. The study aims to examine the meaning and origin of the term "Yasavul" and to determine the scope of this position.

Keywords: Yasavul, Turk State Organizations

İslâmiyet öncesi Türk devletlerinin savaşçı karakteri bilim âleminde kabul edilen bir gerçektir. Bu durumun en önemli sonucu ise Türklerin gerek İslâm'dan önce ve gerekse İslâm'dan sonra uzun yıllar buldukları bölgelerde kurdukları devletler olmuştur. Bozkır kültürü ve savaş usulleri sayesinde ortaçağ boyunca adından çokça bahsettiren Türklerin ilk düzenli askerî teşkilatlanması, Asya Hun İmparatorluğu'nun ilk büyük hükümdarı Mete döneminde olmuştur.

Onun kurmuş ve geliştirmiş olduğu onlu sistem ve savaş stratejileri, Hunlardan sonra gelen Türk devletlerini etkilediği gibi Türk olmayan farklı unsurları da etkilemiş ve askerî teşkilatlanmaların temelini oluşturmuştur. Bozkır savaş usullerini benimseyip tatbik eden devletlerden biri de şüphesiz Cengiz Moğolları idi. Cengiz Han kurmuş olduğu devletin askerî teşkilatını bozkır Türk usullerine göre tertip etmiş ve bu sayede dağınık kabileleri bir araya getirerek, Moğolistan düzlüklerinden dünyaya yayılan bir güç halini almasını sağlamıştır. Cengiz Han devrinde tatbik edilen temel savaş prensipleri ve askerî yapılanma, kendinden sonra hayat bulan devletlere de yansımıştır. Nitekim askerî teşkilatı İlhanlılar, Altın Orda Hanlığı, Timurlu Devleti, Akkoyunlu, Celayirli, Memluklu Devleti, Safevî Devleti gibi birçok devletin askerî teşkilatına tesir etmiştir.

Gerek İslâm öncesi gerekse İslâmiyet'in kabulü ile birlikte Türklerin kurmuş oldukları devletlerin ordularının en belirgin karakteristik özelliği sağlam ve katı bir disipline sahip olmasıydı. Orduların yekvücut halinde hareket etmesi ve temel olan disiplin prensiplerine katı riayeti elbette askerî başarıların asli sebeplerindendi. Ancak bu ordu disiplininin sağlanmasında bir diğer etken de bu disiplini sağlayan askerî görevlilerdi. Nitekim İslâmiyet öncesi Türk devletlerinde ordu birliklerinin tanzimi ve düzenlenmesi büyük bir öneme haizdi. Her ne kadar ordu nizamının ve teşrifatının yapıldığı bir memuriyet veya bu memuriyeti ifa edenlerin isimleri bilinmese de yapılan av merasimlerinde, toylarda, kurultaylarda, doğum ve elçi kabulleri gibi merasimlerde Türk idarî sisteminin ve ordusunun disiplinini düzenleyen görevlilerin olduğunu görmek mümkündür. Yine Türklerin sefer organizasyonlarındaki başarıları, bir ordu müfettişinin, muhafaza memurunun varlığını kanıtlayan önemli bir durumdur.

Türk-İslâm devletlerinde ise teşrifatçılık ve ordu müfettişliği farklı isimlerle karşımıza çıkmaktadır. Ancak Türk-İslâm devletlerinin çoğunda teşrifatın farklı kolları ayrı ayrı memurlar tarafından icra edilirdi. Samanîler, Karahanlılar ve Gazneliler'de teşrifat işleri "*hâcib*" tarafından icra edilirdi. Hâcib sarayda hükümdar ve vezirden sonra gelen en büyük makam sahibi olup, halk ile hükümdar arasında bir köprü vazifesini üstlenirdi. Davetlilerin hükümdarın huzuruna kabulleri, elçilerin karşılanması, saray teşrifatının düzenlenmesi hâcibin görevleri arasındaydı.¹ Gazneliler'de saray görevlisi olup teşrifat işleriyle uğraşan bir memuriyet de "*resuldarlık*" idi. Elçilerin karşılanması, hükümdar karşısına çıkarılmaları ve bu işlerle ilgili teşrifatın düzenlenmesi

resuldar'ın göreviydi.² Yine Gazneliler'de teşrifat memurlarından biri de "perdedâr"dı. Hükümdar ve diğer rütbeli bey ve emirlerin giriş ve çıkışlarında perdeyi kaldırmak, sultanın özel emirlerini gerekli yerlere ulaştırmak, istenilen kişileri huzura çağırarak perdedârın görevleriydi.³ Türkçe olan "âğâçî" de Gazneliler'de özel hâcib olarak diğer hâcibler gibi teşrifat işleriyle uğraşır.⁴ Gazneli Devleti'nde askerî sınıftan olan kumandan hâcibler vardı. Bu hâcibler orduları kumanda edebiliyordu. Ancak Karahanlılar'daki hâciblerin askerî sınıftan olup olmadığı çözülememiş bir durumdur.⁵

Büyük Selçuklu Devleti'nde de teşrifatçılık birkaç koldan yürütülürdü. "Çavuş", "serheng" veya "dûr-bâş" adı verilen saray görevlisi, sultan tarafından verilen emirlerin yerine getirilmesi ve ilgili kişilere tebliği ile sorumlu askerî görevlilerdi. Çavuş veya serheng savaş sırasında ordunun hazır olması için sultan tarafından hareket emrinin verilmesini birliklere bildirirdi.⁶ "Hâcib-i Dergâh" da Selçuklu Devleti'nde teşrifat işlerine bakardı. Yapılan merasim ve toylarda huzurda hazır olarak bulunan devlet erkânından hangilerinin ayakta, hangilerinin diz üstü oturacağını belirler, her defasında aynı mevkide huzurda bulunmalarını sağlar, aksi durum olursa yüksek sesle ihtar ederdi.⁷ Anadolu Selçuklu Devleti'nde ise "hâcibü'l hüccâb" adı verilen görevli teşrifat işleriyle ilgilenirdi. Teşrifat memurları olan hâciblerin başı idi. Hâciblerin ellerinde teşrifatçı alameti olan çomak bulunurdu ve hükümdara gelen misafirlerin nasıl bir teşrifat usulüne tabi tutulacaklarını tayin ederdi.⁸ Anadolu Selçuklu Devleti'nde varlığından haberdar olduğumuz hâcibler, saray hâcibleri ve orduda 50 kişilik askerî birliklerin kumandanı olarak görevli askerî hâcibler olmak üzere iki ayrı koldan faaliyetlerini yürütürlerdi.⁹ "Hâcibü'l hüccâb" makamı, Memluklu Devleti'nde de var olan bir müessese idi. Memluklu Devleti'nde de hâcibü'l hüccâblar, sultanın huzuruna gelip gidenleri sultana takdim ve askerî kıtaları teftiş etmekle ordu müfettişliğini yapmak ile görevli idiler.¹⁰

Moğollarda ve bazı Türkmen devletlerinde teşrifatçılık işini icra edenler içinse kaynaklarda "yasavul" tabiri geçmektedir. Özellikle İlhanlılardan itibaren kaynaklarda geçen bu memuriyet, yukarıda zikredilen memuriyetlerden daha kapsamlıdır. İlhanlılarla birlikte Altın Orda Hanlığı, Timurlu Devleti, Akkoyunlular, Celayirliler, Memluklu Devleti, Safevî Devleti ve Osmanlı Devleti gibi birçok devlette bu memuriyetin varlığını görmekteyiz.

Yasavul kelimesi kaynaklarda “*yasavur*” olarak da geçmektedir ve “*misur, yisur*” gibi farklı yazılışlara sahiptir. Nitekim kaynaklarda bu tabir hem isim hem de kabile adı olarak geçmektedir.¹¹ Cengiz Han yasalarını kısmen görebildiğimiz *Moğolların Gizli Tarihi* adlı eserde ise *yasavul* tabiri “*casa’ul*” şeklinde geçmektedir.¹² Tadhkirat Al-Mulûk’de *yasavul* kelimesinin Moğolca olup *yasa*¹³, “*yasa, düzen*” kelimesinden türetildiği ve bugünkü anlamıyla yaver, emir subayı anlamında olduğu belirtilmiştir¹⁴. Şeyh Süleyman Efendi lugatında “*yasakçı, yasad memuru, muhafaza memuru*” olarak geçmektedir.¹⁵ Kâmûs-i Türkî’de ise “*yolun muhafazasına memur alay çavuşu*” olarak geçmektedir.¹⁶ Babur’da bu terim, “... etraf ve eknafa göndererek piyade ve süvarinin zabt ve rabtı hususundaki itaatı kat’i emirlerimizi...” ibaresiyle askerî teftişten sorumlu ordu müfettişi olarak geçmektedir.¹⁷ Dastûr Al Kâtib’de ise, ordu içerisinde, devlet erkânının da hazır bulunduğu kurultay ve toylarda askerî hiyerarşiyi teftiş eden ve katılımcıların mevkilerini tayin eden görevli olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁸

Yasavul tabiri Hive Hanlığında “*jandarma*” anlamındaydı ve bu *yasavullar* ellerinde ucu bakırdan kaplanmış olan değnek taşırlardı. Türkistan’da *yasavul* tabiri hassa askeri kumandanı olarak kullanılırdı.¹⁹ İlhanlılar döneminden itibaren *yasavulun* yetki ve sınırlarının biraz daha genişlediğini görmek mümkündür. Nitekim İlhanlı Devleti’nde daha sıkça karşımıza çıkmakta olan *yasavul*, askerî teşkilatta önemli bir yer işgal ediyordu. *Yasavul*, toylarda ve kurultaylarda askerî zümrelerin tanzim ve konumlarını belirleyen önemli bir görevliydi. Ümerâ ve askerî rütbeleri göz önünde bulundurarak onların sınıflarını belirler, askerî hareket ettiği sırada düzen ve sıralarını bozmamalarına refakat eder ve savaş zamanlarında ordunun konacağı yerin belirlenmesi neticesinde ordu birliklerinin disiplinli bir şekilde, karışıklığa mahal vermeden konmasını sağlardı. Yine *yasavul*, İlhanlı toy ve kurultaylarında davet edilen devlet ve askerî ricalin yerlerini belirler ve bu konuda çıkabilecek her türlü karışıklığın önüne geçerdi. İlhan adına verilen emirleri, kurultaya davet edilen devlet ricali ve askeri kumandanlara bildirmek de *yasavulun* göreviydi. İlhanlı Devleti’nde görev alan *yasavullar*, ellerinde bir değnek taşırlardı ve bu değneğe “*çopi yasak*” adı verilirdi. Bu değnek teşrifat sırasında kullanıldığı gibi, askerî işlerde hata yapan ve başarısızlık gösteren kişilerin cezalandırılması esnasında da kullanılırdı. Nitekim buna örnek olarak Emir Çoban’ın *yasavullara çopi yasak* vurdurması gösterilebilir. Olcaytu tarafından Anadolu coğrafyasına gönderilen Emir Çoban, savaşta hata yaptığı tespit edilen

ve askerî başarısızlıkla itham edilen emirlerin cezalandırılması yoluna gitmiş ve yasavullara emir vererek bu emirleri çöpi yasak ile dövdürmüştü.²⁰

İlhanlılar zamanında daha fazla yetki ve vazifeye sahip olan yasavullar, vergi toplanmasında da görev alırlardı. Nitekim “*emir yasavul*” vergi tahsilatı yapabilir, verginin gelmediği bölgelere giderek durumu araştırabilir ve o bölgelerden vergilerin toplanmasına nezaret edebilirdi. Devletin maddî olarak zaafa uğradığı zamanlar veya vergiye daha fazla ihtiyaç duyulduğu dönemlerde emir yasavullar vergi gelmeyen bölgelerden vergi toplayabilirdi. Bazen haddi aşan fahiş oranda vergiler topladıkları da görülmüştür. Nitekim 1316 yılında Olcaytu’nun ölmesi ile Emir Yasavul, Horasan bölgesinde alışlagelmişin dışında bir miktar olan 300.000 dinar vergi topladı ve yine bölge için yüksek bir oran olan 50.000 dinarı Herat’tan tahsil etti.²¹

Yasavullar, savaş esnasında ordu müfettişi olarak, toylarda ise misafirlerin teftişinden sorumlu olma görevleriyle devlet ve millet töresine hâkim olması gerekirdi. Nitekim bu vasıfları taşıması neticesinde töreye hâkim ordu müfettişi ve teşrifatçısı olarak görev alırdı. Yasavulların başında bir emir yasavul bulunurdu. Emir yasavul, emrindeki yasavullardan sorumlu olup onların müfettişlik ve teşrifat usullerindeki işlerini takip eder ve teşrifatın disiplinli olarak uygulanmasını sağlardı.²² Evliya Çelebi’nin yasavulu Osmanlı Devleti’nde var olan “*alay çavuşu*” manasında İran’da kullanılan bir tabir olarak görmesi de önemli bir husustur.²³ Nitekim İ. H. Uzunçarşılı da yasavulun Osmanlı Devleti’ndeki karşılığının alay çavuşu olduğunu ve her iki görevlinin de savaş zamanlarında askerin geri dönmemesini sağlayan, kaçışları engelleyen bir birim olduğunu ileri sürmüştür.²⁴

Yasavullar, toylarda ve kurultaylarda sadece teşrifat işlerinden sorumlu değillerdi. Nitekim “*bukavul*”²⁵ ile birlikte, toylarda ve kurultaylarda her bir boyun yerini belirlemek ve bu hususta çıkabilecek karışıklıkların önüne geçmenin yanı sıra hükümdar adına verilen emirleri kurultaya katılanlara duyurmak da yasavulun göreviydi.²⁶

Akkoyunlular’da da yasavulun varlığından söz etmek mümkündür. İlhanlı Devleti’nin saray teşkilatı ve tertibatından esinlenen Akkoyunlular’da yasavul, saray görevlilerinden olan kullukçuların bir birimi olarak teşrifatçı, yasakçı, muhafaza memuru olarak görev alırdı. Akkoyunlu yasavulları aynı zamanda korucu vazifesini de üstlenen askerî memurlardı.²⁷

Timurlu Devleti idarî ve askerî yapısında da yasavulun varlığı takip edilebilmektedir. Timurlu Devleti'nde yasavul ile birlikte teşrifat memuru olarak bir de "şigavul" ve "hâcibler" geçmektedir. Fakat şigavul ve hâcibler Timurlu kaynaklarında sıkça geçen makamlar değildir. Muhtemelen saray görevlisi olan şigavul ve hâcibler, yasavuldan düşük bir rütbeye sahip olup askerî bir yetkiye haiz değillerdi.²⁸ İlhanlılar'da olduğu gibi Timurlu Devleti'nde de daha çok askerî bir memuriyet olarak karşımıza çıkan yasavul, bir yaver, emir subayı, ordu müfettişi ve hükümdar fermanlarının takipçisiydi.²⁹ Yine bukavul ile birlikte toylarda teşrifat işlerine nezaret eden yasavul, Mu'izzü'l- Ensab'da Timur ve mirzaların isimleri altında zikredilen görevliler arasında bulunmaktadır. Timurlu Devleti'nde, devletin önde gelen kabilelerine mensup kişilerin yasavul görevini icra etmeleri, bu memuriyetin önemini ortaya koymaktadır. Mu'izzü'l- Ensab'da Emir Timur'un ve mirzaların isimleri altında zikredilen, Barlas ve Kuçin kabilelerinden olan Şah Melik ve Mahmudşah gibi isimler, yasavul olarak görev yapmaktaydılar.³⁰ Dolayısıyla yasavullar, "içki begler", inaklar ve çehreler"³¹ ile birlikte hükümdara yakın kimselerdi. Yasavulların Barlas ve Kuçinler'den seçilmesi daha ziyade hükümdara yakın olmalarındandı. Nitekim Emir Timur ve onun ardından gelen halefleri, Barlas ve Kuçin beylerine diğer kabile beylerinden daha çok güvenirlerdi.³²

Yasavulun Timurlu devlet ve askerî teşkilatındaki konumunu ortaya koyan bilgiyi Tüzükât-ı Timur'da da bulmak mümkündür. Nitekim Emir Timur, saltanat sarayında oturma ve yer alma tüzüğünde, yasavulbaşının taht ayağı önünde durmasını emretmiş, özel yasavulun ise büyük çadır kapısı yanında, taht payesinin önünde dik durmasını istemiştir. Dolayısıyla yasavullar –özellikle yasavulbaşılar- güvenilir kimselerden seçilirdi.³³

Timurlu Devleti'nde hem ordu hem de saray görevlisi olan yasavullar, inaklar, çehreler ve içki begleri ile hem hükümdar hem de mirza veya beylerin maiyetinde görev alırlardı. Hükümdar, mirza ve beylerin şahsî hizmetlerinde görev alan yasavullar, saray hizmeti ya da askerî hizmetlerde bulunurlar ve devlet işlerinde yükselebilirlerdi. Nitekim Şahruh'un oğlu olan Baysungur'un ölümüyle oğulları arasında saltanat mücadelesi baş gösterince Babür Mirza, kardeşi olan Alaü'd- Devle Mirza'nın üzerine gitmiş, onun gelişini haber alan kardeşi, Herat tahtından kaçınca Babür Mirza, Sebzevar'ın serverlerinden olan Mevlana Ahmed-i Yasavul'u kale komutanlığına (*Kutvâl*)³⁴ tayin etmişti.³⁵

Timurlu hükümdarlarına yakınlığı ile bilinen yasavullar, emrinde bulunduğu hükümdar veya mirzaların sürekli olarak yanında yer alır ve herhangi bir saldırı veya suikaste karşı onları koruyarak bir maiyet askeri gibi görev yaparlardı. Nitekim Emir Timur, son Batı Anadolu seferinden döndüğü zaman Hülagu Hân tahtını Miranşah'ın oğlu Ömer Mirza'ya vermiş ve Emir Cihanşah Cakü'yü de torununun yanına atabeg atamıştı. Emir Timur ölünce bazı kimseler Emir Cihanşah'ı kandırarak Ömer Mirza'nın öldürülmesi yolunda Mirza'yı kışkırtmış ve böylece idareyi kendi ellerine almak istemişlerdi. 1405 yılında Cihanşah, Ömer Mirza'nın otağına gelerek naiblerini öldürmüş ve Mirza'nın çadırına doğru harekete geçmişti. Ancak Ömer Mirza bunu haber alınca kaçamayacağını anlamış ve inaklar ile birlikte yasavullarını da silahlandırmış, Timur-i Yasavul ve diğer beyler sayesinde Cihanşah öldürülmüştü.³⁶ Şâmî'ye göre Emir Timur'un Mahmud adında bir özel yasavulu vardı. Nitekim Gürcülerin elinde bulunan Berts kalesinin muhasarası sırasında kaleye girmekle görevli olanlardan biri de Emir Timur'un yasavulu olan Yasavul Mahmud idi.³⁷ Yasavullar gerektiği zaman hükümdar veya bağlı bulunduğu beyin emri altında onlar için askerî mücadelelere girişirlerdi. Emir Timur'un ölümünden sonra mirza ve torunların taht kavgasına girişmeleri neticesinde Mirza Ebubekir tahta çıkmıştı. Kaynaklarda Mirza Ebubekir'in yasavulu olarak geçen Sevinç, emrindeki diğer beylerle birlikte Ömer Mirza'nın Tebriz'de daruga³⁸ olarak bıraktığı adamı Aceb Şir üzerine yürüyerek tutsak almışlardı.³⁹

Timurlu Devleti'nde yasavulun görev ve yetkisi sadece teşrifat ve ordu müfettişliği ile sınırlı değildi. Askerî işlerle ilgili verilen tüm emir veya buyruklar ilgili kişilere yasavul tarafından iletilirdi. Barthold'a göre askerî işlerle ilgili tüm buyruklar Uluğ Bey tarafından doğrudan doğruya hükümdarlık fermanlarının takipçisi olarak yasavula verilirdi.⁴⁰ Nitekim Uluğ Bey'in atabegi olan Emir Şah Melik ile bazı anlaşmazlıklara düştüğü zaman Uluğ Beg Melik Yasavul adlı yasavulunu görevlendirerek Mirza Şahruh'a göndermiş ve atabegi Emir Şah Melik hakkında şikâyetle bulunmuştu.⁴¹ Hükümdar tarafından yasavula ilgili yerlere iletilmesi için verilen emir veya buyruklar sadece askerî işlerle ilgili de değildi. Hükümdarın veya mirzaların emir subayı ve fermanlarının takipçisi de olduğu için dinî ve adlî konuların da araştırılması ve incelenmesi yine yasavula verilirdi. Nitekim Uluğ Bey zamanında bu bilgiyi destekler bir olay meydana gelmişti. Uluğ Bey'e askerlerinden biri başvurarak, *"kardeşinin öldüğünü ve dolayısıyla eşinin dul kaldığını belirttikten sonra*

töre ve örfe dayanarak kendisine eş olarak alma hakkına sahipken, kadının buna rıza göstermediğini ve töreye uymayarak bir kumaş tüccarı ile evlenmek istediğini” söyleyip kadın hakkında şikâyetle bulundu. Bunun üzerine Uluğ Bey kendisine başvuran bu askerin isteğinin yerine getirilmesi için yasavula hemen gerekli buyruğun verilmesini buyurdu.⁴²

Yasavullar hükümdarın fermanlarının takipçisi olarak taşrada da göreve giderlerdi. Bunun yanı sıra vergi tahsil edilemeyen, vergi gelmeyen bölgelere hükümdarın emriyle giderek vergilerin gelmeme nedenlerini incelemek ve durumu öğrenerek hükümdara bildirmek, vergi tahsilatını yapmak da yasavulların görevleri arasındaydı. Öyle ki, Mirza Şahruh’un torunu olan Baysungur’un oğlu Mirza Muhammed, dedesinin yaşlanmış, bir nevi zaafa düşmüş olduğunu düşünerek ve bilhassa İsfahan halkının da davetlerini göz önüne alarak emrindeki beylerin teşvikiyle 1446 yılında İsfahan’a geldi. İsfahan’dan verginin gelmemesi üzerine Mirza Şahruh, yasavulu olan Şah Mahmud’u görevlendirerek durumun öğrenilmesi ve rapor edilmesi amacıyla Acem Irak’ına gönderdi. Bunun üzerine Yasavul Şah Mahmud İsfahan’a giderek durumu yerinde araştırmak suretiyle bölgeden ayrılıp Herat’a geldi ve Sultan Muhammed’in şayet önü alınmaz ise bütün Irak ve hatta Horasan bölgesinin Mirza Muhammed’in eline geçebileceği ihtimalini Mirza Şahruh’a rapor etti.⁴³

Emir Timur zamanında yasavulların iâşe işlerine de baktığı anlaşılmaktadır. Kurultay ve toylarda davetlilerin askerî tanzim ve teftişinden sorumlu olan yasavul, “*tavacılar*”⁴⁴ ile birlikte iâşe işlerine bakardı. Nitekim Emir Timur’un Çin seferinden önce 1404-1405 yılında toplamış olduğu kurultayda yasavullar, tavacılarla birlikte iâşe işlerini yürütmüşlerdi. İâşeden başka savaşlarda hücum emri anlamına gelen, davul vurma işlerini de bazen yasavulların yaptığı görülmektedir. 1403-1404 yılında bir Gürcü kalesinin fethedilmesi esnasında düşman güruhuna saldırı için davul vuran kişiler Emir Timur’un yasavullarıydı⁴⁵.

Yasavulların ellerinde “*çopi yasak*” adı verilen bir değnek bulunduğunu söylemiştik. Timurlu yasavullarının ellerinde de sopa bulunurdu. Nitekim kamçı, falaka ve değnek gibi aletler yasavullar tarafından cezalandırılmalarda kullanılan aletlerdendi. Timurlu Devleti’nde sıkça kullanılan dayak cezasını yasavul uygulardı. İbret olunması için daha ziyade halkın önünde atılan dayak bazen hükümdarın önünde de uygulanırdı. Bu cezalandırmayı da yapan yine yasavullardı.⁴⁶ Nitekim Uluğ Bey zamanında sarayın yasavulu ile Hoca Ahrar arasında geçen bir olay, yasavulların suçlu gördükleri kişileri

dayak ile cezalandırdıklarını ortaya koyan önemli bir hadisedir. Hoca Ahrar gençlik yıllarında yanındaki dervişlerle birlikte Uluğ Bey'in memurları tarafından hakarete uğramıştı. İsmail Aka'nın naklettiğine göre, Uluğ Bey'in sarayında adaleti sağlayan, suçluları ibret olması için halkın veya saray eşrafının önünde yere yıkıp dayak ile cezalandıran yaşlı bir yasavul vardı. Yasavul bir defasında Taşkend'e geleceğini haber ederek şeyh oğullarını görmek istediğini ve hepsinin mezarlıkta toplanmalarını emretmişti. Hoca Ahrar mezarlıkta toplanan bu on yedi şeyh oğulları arasında en genci idi. Yasavul o alana geldikten hemen sonra şeyh oğullarını iteklemeğe ve yere yıkmaya başlamış fakat Hoca Ahrar genç olmanın verdiği çeviklikle yasavulun tekmesinden ve sopasından kurtulmuştu.⁴⁷

Safevî Devleti ile ilgili kaynaklarda da yasavul tabiri geçmektedir. Şah Kulu isyanına da katılmış olan ve İran'a gelen Tekelü Ulama adlı kişi yasavul görevi ile Şah İsmail devrinde teşrifatçı olarak tayin edilmişti. Safevî Devleti'nde yasavullar inzibat ve teşrifat zabıtalrı olarak korucu/korcı yani hassa askeri sınıfı içerisinde yer alırdı.⁴⁸

Çoğu Osmanlı kaynaklarında kullanılmamasına karşın bazı Osmanlı tarihi kaynaklarında da yasavul tabiri geçmektedir. Ancak Osmanlı kaynaklarında geçen yasavul ile İlhanlı veya Timurlu kaynaklarında geçen yasavul arasında yetki ve mevki konusunda farklar mevcuttu. Nitekim İlhanlı ve Timurlu Devleti'ndeki yasavul çok geniş bir yetki alanına sahipti. Osmanlı Devleti'nin askerî teşkilatında görülen yasavul, İbn Kemal'in Tevârih-i Âl-i Osman adlı eserinde geçmektedir.

İbn Kemal eserinde Otlukbeli savaşını anlatırken:

"Serhengler her tarafa âheng idüb leşkere ceng tertîbini virdiler, atluya ve yayaya yasağ oldı, dirildiler ve yarağa girdiler; Yasavullar sağda ve solda yürüyüb 'askeri kuli ve nökeri kol kol yasadılar. Deryâya benzer alaylar bağlandı... Atlu ve yayak, pür- yarağ uyasak bir yere hâzır olub cidâl ü kitâle ikbâl idüb âheng-i cenge nâzır oldılar..." sözleri ile Osmanlı Devleti'ndeki yasavulun varlığı ve görevi konusunda bilgi vermiştir.⁴⁹ Osmanlı kaynaklarından olan Hoca Sadeddin Efendi'nin Tacü't-Tevarihinde de yasavul tabiri görülmektedir. Nitekim bu kaynağa göre 1471 yılında Gedik Ahmed Paşa, Alaiye ve çevresini ele geçirmek için harekete geçtiği sırada bir elçilik heyetini karşı tarafa göndererek aman dilemelerini istedi. Bu elçilik heyeti ile gönderdiği mesajda;

"...Eğer serkeşlik yoluna gidüb savaşa kalkışırsa padişahın kahrına uğrar. Yurt ve diyarının çığnenerek yerle bir edilmesine karar verilmiştir.

Aklı varsa sözü dinler, devletli Sultanın kapısında kul ve ol yüce otağın eteğinde yasavul olur...” diye haber göndermişti.⁵⁰ Burada geçen yasavul tabiri hükümdara yakınlığı ile onun otağı etrafında görev alan bir memuriyet olarak görülmektedir. Bu görevi ile özellikle İlhanlı ve Timurlu devrinde görülen hükümdara yakınlıkları ile bilinen ve hükümdarların şahsî işlerine bakan hükümdara yakın görevli olarak görmek mümkündür.

Osmanlı Devleti askerî teşkilatında yasavulun geçtiği bir diğer kaynak ise II. Osman adına yazılmış *Zafer-nâmede* geçmektedir. *Zafer-nâme*'de yasavul, “... çârsû-yı şehri-i İstanbul cûş u hurûş ile pür olub önce giden çavuş ve yasavulların turma yürü ya savulları âvâzesi dervâze-i felekü'l- eflâke peyveste oldu...” diye geçmektedir.⁵¹

Kırım Hanlığı'nda yasavullar koruyucu olarak han sarayının ve saray kapılarının muhafazasına memur olan kimselerdi.⁵² Göçebe Türk ananelerini muhafaza eden Kazak-Kırgız Türkleri'nde de yasavul tabirine rastlıyoruz. Devlet kurumlarından kabile ve oba yönetimlerine kadar her sahada teşrifatı sağlayan unsur yasavullar idi. Yasavullar, bukavullar ile birlikte mevkilerine göre kabilelerin teşrifatından sorumlu idi. Yasavulun teşrifat konularında hata yapması Kazak ve Kırgız Türkleri'nde bir savaş sebebi olarak da görülürdü. Nitekim 19. yüzyılda Çikli Kötübar ile Tama Maman muharebeleri kabilelerin bir merasim esnasındaki mevki anlaşmazlığından ortaya çıkmıştı. Kazak ve Kırgızların bu hususta bir de “Az aşka yasavul bolma, köp aşka bökevil bolma” diye bir atasözü vardır ki bu atasözü yasavul tabirinin kullanılmasına önemli bir örnek teşkil eder.⁵³ Özbek hanları saraylarında da yasavul adı verilen görevliler bulunurdu. İkinci derecedeki sınıftan sayılan yasavulların mevkileri değerlendirilecek olursa sol tarafta birinci mevki, han'ın yasavuluna mahsustu. Özbek hanlarında yasavulun görevi sultan ve şehzadelerin hediyelerini han'a sunmak ve maruzatlarını han'a iletmektir. Saray hâcibleri ve yasavulların başında “yasavul odacı” yani baş odacı bulunurdu.⁵⁴

Sonuç olarak yasavul tabiri Türk ve Moğol devlet ve askerî teşkilatlarında kullanılmıştır. İslâm öncesi Türk devletlerinde adı yasavul olmasa da bu memuriyetin varlığı kesindir. Nitekim Türk ve Moğol teşkilatı bilhassa İslâm öncesi bozkır Türk devletlerinin teşkilatından fevkalade etkilenmişlerdir. Türk-İslâm devrinde ise kaynaklarda yasavulun işlerini ifade eden farklı tabirler geçmektedir. Ancak bu memuriyetler yasavulun yaptığı işleri birkaç koldan yürütüyorlardı. Moğollarla birlikte ortaya çıkan yasavul tabiri

kaynaklarda farklı yazılış ve söylenişlere sahiptir. Yasavul tabiri Moğol ve Türk devletlerinde daha çok saray görevlisi ve askerî bir memuriyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda bahsi geçen devletlerin saray ve askerî teşkilatlarında pek mühim bir makam gibi görünmese de bilhassa İlhanlı ve Timurlu devletlerinde önemli bir memuriyetti. Nitekim İlhanlı ve Timurlu devletlerinde yasavulların güvenilir zümrelerden seçilmeleri ve devlet ve askerî hizmetleri karşılığında yükselebilmeleri bu memuriyetin önemini ortaya koymaktadır. Kurultay ve toylarda, sarayda, resm-î geçitlerde görev alan yasavul genel bir ifade ile teşrifatçı, yasakçı, muhafaza memuru, emir subayı, hükümdar fermanlarının takipçisi idi. Ancak yukarıda da bahsedildiği üzere görev ve yetki açısından daha faal olarak görünen İlhanlı ve Timurlu yasavullarının vergi denetleme, askerî cezaları tatbik etme ve daha başka görevlere de memur olması dikkat çeken bir husustur. Görev ve yetkileri devletlere göre farklılık gösteren yasavul memuriyeti Cengizli, İlhanlı, Altın Orda, Akkoyunlu, Timurlu, Celayirli, Memluklu, Safevî, Osmanlı devletlerinde görülen bir memuriyetti. Yine Hive, Özbek ve Kırım Hanlıkları, Kazak ve Kırgız Türkleri'nde de bu memuriyetin varlığı bilinmektedir.

Kaynakça

- ¹ Hasan Enverî, *Istılâhât-ı Dîvânî Devre-i Gaznevî ve Selçukî*, Tahran 2535, s. 20; Dünder Ali Kılıç, *XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifatı ve Törenleri*, (Basılmış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2002, s. 16.
- ² Hanefi Palabıyık, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler: Devlet ve Saray Teşkilatı*, Araştırma Yay, Ankara 2002, s. 218-219; Mehmet İpşirli, "Elçi", *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 6. (3-15)
- ³ Enverî, *Istılâhât-ı Dîvânî*, s. 23-24.
- ⁴ Enverî, *Istılâhât-ı Dîvânî*, s. 15-16; Palabıyık, *Gazneliler*, s. 190-193.
- ⁵ Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, TTK Yay, Ankara 2002, s. 136; Güller Nuhoglu, *Beyhaki Tarihi'ne Göre Gaznelilerde Devlet Teşkilatı ve Kültür*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995, s. 189-190.
- ⁶ Fuat Köprülü, "Selçukîler Zamanında Anadolu'da Türk Medeniyeti" (Aktaran: Tülay Metin), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVI/ 1, Temmuz 2011, s. 221. (201-233) ; Emine Erdoğan Özünlü, "Osmanlı Devletinde Orta Asya Kökenli Askerî Unvanların Kullanımına Dair Bazı Tespitler", *International Journal of Asian Studies*, 14, s. 83. (73-93) Çavuş hakkında daha fazla bilgi için ayrıca bkz. Ümit Koç, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Çavuşluk Teşkilatı", *Fırat Üniversitesi*

Sosyal Bilimler Dergisi, 12/2, Elazığ 2002. (395-420)

- ⁷ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, III, TTK Yay, Ankara 2011, s. 82.
- ⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, TTK Yay, Ankara 1988, s. 79.
- ⁹ Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, s. 136.
- ¹⁰ Kazım Yaşar Kopruman, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yay, Ankara 1989, s. 45.
- ¹¹ İsim olarak Maveraünnehir hakimi Yasavur olarak kaynaklarda geçmektedir. Bkz. Bertold Spuler, *İran Moğolları (Siyaset, İdare ve Kültür)- İlhanlılar Devri (1220- 1350)*, (Çev. Cemal Köprülü), TTK Yay, Ankara 1957, s. 128; Nizamüddin Şâmî'nin *Zafernâmesi*'nde ise "Yasavur" (Yasavurlar) bir kabile adı olarak geçmektedir. Bkz. Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, (Çev. Necati Lugal), TTK Yay, Ankara 1987, s. 18.
- ¹² *Moğolların Gizli Tarihi*, (Çev. Ahmet Temir), TTK Yay, Ankara 2010, s. 199.
- ¹³ *Yasa* kelimesinin Türkçe mi yoksa Moğolca mı olduğu bilim âleminde tartışılan bir konudur. Ögel'e göre "yasa" ve "yasamak" tabirleri her ne kadar Moğollar tarafından kullanılsa da kök olarak Türkçe'dir. Ona göre Kültegin kitabesinde geçen "öd Tengri yasar" ibaresindeki "yasar" yasadan gelmektedir. Bkz. Mehmet Canatar, "Türk Kültür Tarihi Çerçevesinde Yasa, Yasak Yatgak Tabirleri Üzerine", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 930. (929-943) Ancak bu konu üzerine çalışan Muharrem Ergin ve Talât Tekin burada geçen "yasar" tabirini "yaşar" şeklinde ifade etmişler ve "yaşamak" anlamında olduğunu vurgulamışlardır. Bkz. Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, (20. Baskı), Boğaziçi Yay, İstanbul 1996, s. 139; Talat Tekin, *Orhon Yazıtları*, (4. Baskı), Türk Dil Kurumu Yay, Ankara 2010, s. 186. İbrahim Kafesoğlu ise "yasar" tabirinin sadece bir defa eski Türk kitabelerinde geçtiğini belirtmiş ve V. Thomsen'den beri "düzenlemek, icrâ etmek" diye manalandırıldığını savunmuştur. Yine ona göre bu tabir, yanlış okunduğu gibi Türkçe'de olmayan yasa kelimesi XIII. asır ortalarından itibaren Türk lehçelerine girmiş Moğolca bir kelimedir ve kanun anlamındadır. Bkz. İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, (32. Baskı), Ötüken Yay, İstanbul 2011, s. 237-238. Ancak VIII. yüzyılda egemenlik süren Uygur Hakanı Böğü Han zamanında yazılmış olan bir Uygur yazısı yasa kelimesinin Moğolca olmayıp Türkçe olduğunu ortaya koymaktadır. Bu Uygur yazısında yasa tabiri "düzen ve kanun" anlamında kullanılmıştır. Bkz. Canatar, "Yasa, Yasak Yatgak", s. 930; Eski Türkçe sözlük olan Mukaddimetü'l-Edeb'de yasa kelimesinin "hazırlamak" olarak geçmesi de konunun anlaşılabilmesi açısından önemli bir bilgi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bkz. Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd Bin 'Omar Bin Muhammed Bin Ahmed Ez-Zamahşarî El-Hvârizmî, *Mukaddimetü'l-Edeb- Hvârizm Türkçesi İle Tercümeli Şufter Nüşhası-*, (Haz. Nuri Yücel), Türk Dil Kurumu Yay, Ankara 1993, s. 204.
- ¹⁴ *Tadhkirat Al-Mulûk: A Manuel Of Safavid Administration (circa 1137/ 1725)*,

(Çev. V. Minorsky), E. J. W. Gibb Memorial Serileri, New Series, Cambridge 1943, s. 133.

- ¹⁵ Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 228; Canatar, “Yasa, Yasak Yatgak”, s. 933.
- ¹⁶ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türki*, Çağrı Yay, İstanbul 2004, s. 1547.
- ¹⁷ Gazi Zahirüddin Muhammed *Babur, Vakayı Babur’un Hâtıratı*, II, (Çev. Reşit Rahmeti Arat), TTK Yay, Ankara 1987, s. 666.
- ¹⁸ Beatrice Forbes Manz, *Timurlenk- Bozkırların Son Göçebe Fatihi*, Kitapyayınevi, İstanbul 2006, s. 236.
- ¹⁹ Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 228; Canatar, “Yasa, Yasak Yatgak”, s. 933.
- ²⁰ Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 229.
- ²¹ Spuler, *İran Moğolları*, s. 349.
- ²² Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 229.
- ²³ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yay, İstanbul 2011, s. 724.
- ²⁴ Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 229.
- ²⁵ Bukavul, sarayda mutfağa ve yemeklere bakan görevliydi. Yemeklere zararlı şeyler veya türlü zehirlerin katılmamasını sağlardı. Bkz. İsmail Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı (1405-1447)*, TTK Yay, Ankara 1994, s. 193.
- ²⁶ Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 229.
- ²⁷ John E. Woods, *Akkoyunlular- Aşiret, Konfederasyon, İmparatorluk-*, (Çev. Sibel Özbudun), Milliyet Yay, İstanbul 1993, s. 25; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 274: Seyfettin Erşahin, “Türk Hakimiyet Tecrübesine XV. Yüzyıldan Bir Örnek: Akkoyunlu Hakimiyet Anlayışı ve Yönetim Yapısı”, *Türkler*, VII, Yeni Türkiye Yay, Ankara 2002, s. 206. (200-211) ; Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 126; Kazım Paydaş, “Akkoyunlularda Devlet Teşkilatı”, *Türkler*, VII, Ankara 2002, s. 215. (212-220) ; Zeynep Altunsoy, *İlk Türk-İslâm Devletleri’nde Kullanılan İdârî ve Askerî Terim ve Unvânlar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2006, s. 96.
- ²⁸ İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, TTK Yay, Ankara 2000, s. 115.
- ²⁹ Manz, *Timurlenk*, s. 236.
- ³⁰ Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu’izz al- ansab-Untersuchung zur Stammesaristokratie Zentralasiens im 14. Und 15. Jahrhundert-*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1992, s. 66-67; Manz, *Timurlenk*, s. 236.
- ³¹ İçki begler, çehreler ve inaklar hükümdara yakın saray görevlileriydi. Hükümdarın, mirza veya beylerin şahsî hizmetlerine girip hizmetleri karşılığında devlet işlerinde yükselebilen görevlilerdi. Bkz. Aka, *Mirza Şahrüh*, s. 192.
- ³² Aka, *Timur ve Devleti*, s. 110.
- ³³ *Timur’un Günlüğü- Tüzükât-ı Timur-*, (Haz. Kutlukhan Şakirov-Adnan Arslan), İnsan Yay, İstanbul 2010, s. 113.
- ³⁴ Kutvâl, kale adı verilen idârî ve askerî birimin en yetkin kişisi olup kale ile

ilgili tüm işlerden sorumlu memurdu. Kutvâl hakkında geniş bilgi için bkz. Cevat İzgi, "Kûtvâl", *DİA*, XXVII, Ankara 2002, s. 503-504. (503-504)

³⁵ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s. 195.

³⁶ Aka, *Mirza Şahruh*, s. 43-44.

³⁷ Şâmî, *Zafernâme*, s. 337.

³⁸ Moğolca olan bu tabir, idarî, askerî ve malî yetkilere sahip büyük memurlara verilen bir unvandı. Cengizli, İlhanlı, Timurlu, Celayirli, Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Bâbürlülere'de bu memuriyetin varlığını görmekteyiz. Daruga ile ilgili geniş bilgi için bkz. Abdülkadir Yuvalı, "Daruga", *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s. 505-506. (505-506)

³⁹ Aka, *Mirza Şahruh*, s. 47.

⁴⁰ Wilhelm Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, (Çev. İsmail Aka), TTK Yay, Ankara 1997, s. 74.

⁴¹ Aka, *Mira Şahruh*, s. 96.

⁴² Barthold, *Uluğ Beg*, s. 109.

⁴³ Aka, *Mirza Şahruh*, s. 163-166.

⁴⁴ Tavacı, haberci, zabıt, tellal, asker toplama müfettişi vs. gibi birçok göreve haiz askerî görevliydi. Tavacı hakkında geniş bilgi için bkz. Hayrunnisa Alan, "Tavacı", *DİA*, İstanbul 2011, s. XXXX, s. 177. (177-178) ; Ensar Macit, *Timurlu Devleti'nin Askerî Teşkilâtı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012, s. 52.

⁴⁵ Manz, *Timurlenk*, s. 236.

⁴⁶ Cüneyt Kanat, *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza*, Küre Yay, İstanbul 2010, s. 40.

⁴⁷ Barthold, *Uluğ Beg*, s. 102.

⁴⁸ Faruk Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, TTK Yay, Ankara 1999, s. 59-60, 82-83.

⁴⁹ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter (Tenkidli transkripsiyon)*, (Haz. Şerafeddin Turan), TTK Yay, Ankara 1957, s. 347.

⁵⁰ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't- Tevarih*, III, (İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yay, Ankara 1992, s. 104-105.

⁵¹ *Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler VI- II. Osman Adına Yazılmış Zafer-Nâme*, (Yay. Yaşar Yücel), DTCF Yay, Ankara 1983, s. XVI. *Zafernâme*'nin 37. Sayfasında geçen yasavul kelimesi "sin" harfiyle yazılmış ancak bir sonraki satırda "sad" harfi yazılmıştır.

⁵² Muzaffer Ürekli, *Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himâyesinde Yükselişi (1441-1569)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay, Ankara 1989, s. 84.

⁵³ Abdülkadir İnan, "Orun ve Ülüş Meselesi", *Makaleler ve İncelemeler*, I, TTK Yay, Ankara 1998, s. 247-249. (241-254)

⁵⁴ İnan, "Özbek Hanları Saraylarında Merasim", *Makaleler ve İncelemeler*, I, s. 551-552. (546-554)

Aka, İsmail, *Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447)*, TTK Yay, Ankara 1994.

Aka, İsmail, *Timur ve Devleti*, TTK Yay, Ankara 2000.

- Alan, Hayrunnisa, "Tavacı", *DİA*, İstanbul 2011, s. XXXX, s. 177-178.
- Altunsoy, Zeynep, *İlk Türk-İslâm Devletleri'nde Kullanılan İdârî ve Askerî Terim ve Unvânlar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2006.
- Ando, Shiro, *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al- ansab-Untersuchung zur Stammesaristokratie Zentralasiens im 14. Und 15. Jahrhundert-*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1992.
- Barthold, Wilhelm, *Uluğ Beg ve Zamanı*, (Çev. İsmail Aka), TTK Yay, Ankara 1997.
- Canatar, Mehmet, "Türk Kültür Tarihi Çerçevesinde Yasa, Yasak Yatgak Tabirleri Üzerine", *Türkler*, II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 929-943.
- Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd Bin 'Omar Bin Muhammed Bin Ahmed Ez-Zamahşarî El-Hvârizmî, *Mukaddimetü'l-Edeb- Hvârizm Türkçesi İle Tercümeli Şufter Nüshası-*, (Haz. Nuri Yücel), (2. Baskı), Türk Dil Kurumu Yay, Ankara 1993.
- Ergin, Muharrem, *Orhun Abideleri*, (20. Baskı), Boğaziçi Yay, İstanbul 1996.
- Erşahin, Seyfettin, "Türk Hakimiyet Tecrübesine XV. Yüzyıldan Bir Örnek: Akkoyunlu Hakimiyet Anlayışı ve Yönetim Yapısı", *Türkler*, VII, Yeni Türkiye Yay, Ankara 2002, 200-211
- Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, *Vakayı Babur'un Hâtıratı, II*, (2. Baskı), (Çev. Reşit Rahmeti Arat), TTK Yay, Ankara 1987.
- Genç, Reşat, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, TTK Yay, Ankara 2002.
- Hasan Enverî, *İstılâhât-ı Dîvânî- Devre-i Gaznevî ve Selçukî-*, Tahran 2535.
- Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't- Tevarih III*, (İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yay, Ankara 1992.
- İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter (Tenkidli transkripsiyon)*, (Haz. Şerafeddin Turan), TTK Yay, Ankara 1957.
- İnan, Abdülkadir, "17. Asırda Özbek Hanları Saraylarında Merasim", *Makaleler ve İncelemeler, I*, TTK Yay, Ankara 1998, 546-554
- İnan, Abdülkadir, "Orun ve Ülüş Meselesi", *Makaleler ve İncelemeler, I*, (3. Baskı), TTK Yay, Ankara 1998, 241-254.
- İpşirli, Mehmet, "Elçi", *DİA*, XI, İstanbul 1995, 3-15.
- İzgi, Cevat, "Kûtvâl", *DİA*, XXVII, Ankara 2002, 503-504.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, (32. Baskı), Ötüken Yay, İstanbul 2011.
- Kanat, Cüneyt, *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza*, Küre Yay, İstanbul 2010.
- Alikılıç, Dünder, *XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifatı ve Törenleri*, (Basılmış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2002.
- Koç, Ümit, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Çavuşluk Teşkilatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/2, Elazığ 2002, 395-420.
- Kopraman, Kazım Yaşar, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yay, Ankara

- 1989
- Köprülü, Fuat, "Selçukîler Zamanında Anadolu'da Türk Medeniyeti" (Aktaran: Tülay Metin), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVI/ 1, Temmuz 2011, 201-233.
- Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, III*, (5. Baskı), TTK Yay, Ankara 2011.
- Macit, Ensar, *Timurlu Devleti'nin Askerî Teşkilâtı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012.
- Manz, Beatrice Forbes, *Timurlenk- Bozkırların Son Göçebe Fatih-i*, Kitapyayınevi, İstanbul 2006.
- Moğolların Gizli Tarihi*, (Çev. Ahmet Temir), (4. Baskı), TTK Yay, Ankara 2010
- Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, (2. Baskı), (Çev. Necati Lugal), TTK Yay, Ankara 1987.
- Nuhoğlu, Güller, *Beyhaki Tarihi'ne Göre Gaznelilerde Devlet Teşkilatı ve Kültür*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995.
- Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler VI- II. Osman Adına Yazılmış Zafer-Nâme*, (Yay. Yaşar Yücel), DTCF Yay, Ankara 1983.
- Özünü, Emine Erdoğan, "Osmanlı Devleti'nde Orta Asya Kökenli Askerî Unvanların Kullanımına Dair Bazı Tespitler", *International Journal of Central Asian Studies*, Volume 14, 2010, 73-93.
- Palabıyık, Hanefi, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler- Devlet ve Saray Teşkilatı*, Araştırma Yay, Ankara 2002.
- Paydaş, Kazım, "Akkoyunlularda Devlet Teşkilatı", *Türkler*, VII, Ankara 2002, 212-220.
- Spuler, Bertold, *İran Moğolları (Siyaset, İdare ve Kültür)- İlhanlılar Devri (1220-1350)*, (Çev. Cemal Köprülü), TTK Yay, Ankara 1957.
- Sümer, Faruk, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, (2. Baskı), TTK Yay, Ankara 1999.
- Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türk-î*, (13. Baskı), Çağrı Yay, İstanbul 2004.
- Tadhkirat Al-Mulûk: A Manuel Of Safavid Administration (circa 1137/ 1725)*, (Çev. V. Minorsky), E. J. W. Gibb Memorial Serileri, New Series, Cambridge 1943.
- Tekin, Talat, *Orhon Yazıtları*, (4. Baskı), Türk Dil Kurumu Yay, Ankara 2010.
- Timur'un Günlüğü- Tüzükât-ı Timur-*, (Haz. Kutlukhan Şakirov-Adnan Arslan), (3. Baskı), İnsan Yay, İstanbul 2010.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, (4. Baskı), TTK Yay, Ankara 1988.
- Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yay, İstanbul 2011.
- Ürekli, Muzaffer, *Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himâyesinde Yükselişi (1441-1569)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay, Ankara 1989.
- Woods, John E., *Akkoyunlular- Aşiret, Konfederasyon, İmparatorluk-*, (Çev. Sibel Özbudun), Milliyet Yay, İstanbul 1993.
- Yuvalı, Abdülkadir, "Daruga", *DİA*, VIII, İstanbul 1993, 505-506.